

การอนุรักษ์เชิงป้องกันกับงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ใน
ประเทศไทย: นิยามและความตระหนักรู้
Preventive Conservation of Museums and Art
Galleries in Thailand: Definition and awareness

บุรินทร์ สิงโตอาจ

บทคัดย่อ

ความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ศิลปกรรม โบราณสถาน สถาปัตยกรรม และวัตถุทางวัฒนธรรมในประเทศไทยถูกมองว่าเป็นเรื่องของการสงวนรักษา ปฏิสังขรณ์ บูรณะซ่อมแซมให้มรดกวัฒนธรรมที่เสียหายกลับคืนสภาพเดิม หรือใกล้เคียงมากที่สุด แท้จริงแล้วความเข้าใจนี้เป็นเพียงส่วนหนึ่งของงานอนุรักษ์ในปัจจุบัน ซึ่งประกอบด้วย การอนุรักษ์เชิงสงวนรักษา (Remedial) การบูรณะ (Restoration) และการอนุรักษ์เชิงป้องกัน (Preventive) คำถามคือแล้วพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน และตระหนักในบทบาทของตัวเองว่ามีส่วนอย่างไรกับการอนุรักษ์เชิงป้องกันหรือไม่ และปัจจุบันพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทยต้องการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เชิงป้องกัน โดยหลักการและวิธีการอนุรักษ์เชิงป้องกัน ควรเป็นความรู้พื้นฐานแก่ผู้ปฏิบัติงานพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ ในขณะเดียวกัน นักอนุรักษ์ยังขาดข้อมูลความต้องการด้านการอนุรักษ์เชิงป้องกันจากพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ บทความนี้ต้องการอธิบายนิยามของงานอนุรักษ์ ความหมายของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน พัฒนาการของการอนุรักษ์เชิงป้องกันในประเทศไทย การสำรวจการรับรู้และการตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน โดยบทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยการอนุรักษ์เชิงป้องกันผลงานศิลปกรรมในประเทศไทย

คำค้น: การอนุรักษ์เชิงป้องกัน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ Preventive Conservation, Museums, Art Galleries

1. บทนำ

การอนุรักษ์ศิลปกรรม โบราณสถาน สถาปัตยกรรม และวัตถุทางวัฒนธรรมในประเทศไทยถูกมองว่าเป็นเรื่องของการสงวนรักษา ปฏิสังขรณ์ บูรณะ เนื่องจากระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528 ที่ใช้นาน 37 ปี แม้ไม่ระบุถึงการอนุรักษ์วัตถุพิพิธภัณฑหรืองานศิลปกรรม แต่แนวคิดนี้ก็ถูกใช้มาตลอดและได้ให้ความหมายของการอนุรักษ์ไว้ดังนี้

การอนุรักษ์ (Conservation) การดูแล รักษา เพื่อให้คงคุณค่าไว้ และให้หมายรวมถึงการป้องกัน การรักษา การสงวน การปฏิสังขรณ์และการบูรณะ ด้วยการสงวนรักษา (Preservation) ดูแล รักษาไว้ตามสภาพของเดิมเท่าที่เป็นอยู่และป้องกันมิให้เสียหายต่อไป การปฏิสังขรณ์ (Reconstruction) ทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมอย่างที่เคยเป็นมา

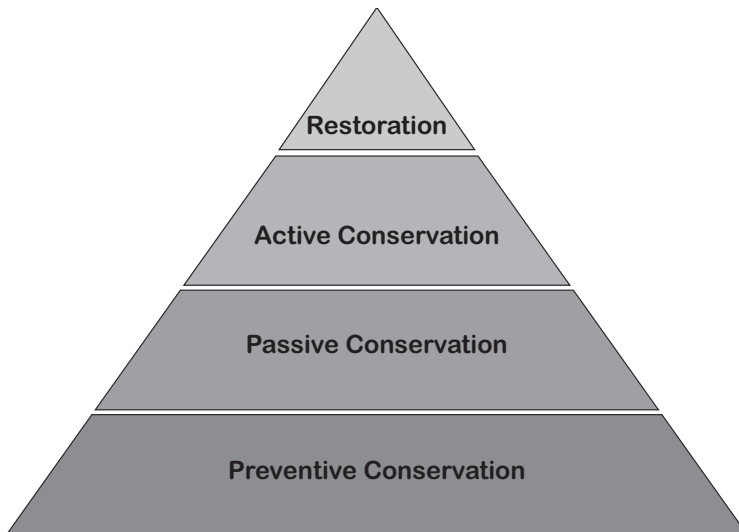
การบูรณะ (Restoration) ซ่อมแซมและปรับปรุงให้มีรูปทรงลักษณะกลมกลืน เหมือนของเดิมให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้แต่ต้องแสดงความแตกต่างของสิ่งที่มีอยู่เดิมและสิ่งที่ทำขึ้นใหม่

แรกเริ่มในวงการพิพิธภัณฑระดับนานาชาติในศตวรรษที่ 20 การอนุรักษ์เชิงป้องกันเป็นเพียงประเด็นย่อยในการศึกษาด้านพิพิธภัณฑและการอนุรักษ์ จนกระทั่งสงครามโลกทั้ง 2 ครั้งบังคับให้พิพิธภัณฑในยุโรปเริ่มจริงจังในการหาวิธีเก็บรักษาวัตถุพิพิธภัณฑในครอบครองให้ปลอดภัย และด้วยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ การศึกษาผลกระทบทางเคมี ทางกายภาพและชีวภาพที่มีต่อการเสื่อมสภาพของวัตถุ ทำให้แนวคิดของการอนุรักษ์เชิงป้องกันได้เกิดขึ้นพร้อมกับการตระหนักถึงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ของวัตถุพิพิธภัณฑและพัฒนาการทางจริยธรรมในการอนุรักษ์ (Caple, 2011)

ปัจจุบันแนวคิดในการอนุรักษ์ตามหลักสากลเน้นวิธีป้องกันการเสื่อมสภาพของวัตถุพิพิธภัณฑ ไม่จำเป็นต้องใช้วิธีวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่เสมอไป เพียงใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาวิเคราะห์หาเหตุผลที่ทำให้วัตถุเสื่อมสภาพ แล้วใช้ความรู้หลายสาขามาพิจารณาหาวิธีป้องกันและแก้ไขปัญหาลดการใช้สารเคมีจะใช้เมื่อมีความจำเป็นเท่านั้นและจะใช้อย่างระมัดระวัง มีการศึกษาข้อดีข้อเสียของสารเคมีและวิธีการแต่ละวิธีอย่างละเอียด รวมทั้งศึกษาหาข้อมูลของวัสดุและวิธีการผลิตดั้งเดิม แล้วเลือกใช้วิธีการและเคมีที่สามารถทำให้

ย้อนกลับได้ (Reversible) หากยังไม่แน่ใจว่าวิธีการหรือเคมีที่มีอยู่ปัจจุบันจะ
ช่วยอนุรักษ์วัตถุที่กำลังเสื่อมสภาพได้หรือไม่ จะยังไม่ใช้วิธีการเหล่านั้น แต่จะ
ใช้วิธีป้องกันหรือชะลอการเสื่อมสภาพแทน เพื่อที่ว่าในอนาคตหากมีการค้น
พบวิธีการและเทคโนโลยีที่ดีกว่าจะสามารถใช้ได้โดยไม่เป็นอันตรายต่อวัสดุเดิม

การอนุรักษ์ยังสามารถแบ่งตามลำดับขั้นของการแทรกแซงวัตถุ โดย
เริ่มจากพื้นฐานที่สุดคือ การอนุรักษ์เชิงป้องกัน (Preventive) ตั้งแต่การปลุกฝัง
แนวคิด จริยธรรม จนถึง กฎระเบียบ ต่อมา คือ การอนุรักษ์โดยไม่แทรกแซง
วัตถุ (Passive Conservation) จะแทรกแซงวัตถุน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ เช่น
การจัดการสภาพแวดล้อมรอบวัตถุพิพิธภัณฑน์ ระดับต่อไป คือ การอนุรักษ์เชิง
ปฏิบัติการ (Active Conservation) มีการแทรกแซงวัตถุตามระดับความเสีย
หาย เช่น ทำความสะอาด เสริมความมั่นคง และสุดท้าย การบูรณะ (Resto-
ration) เป็นระดับที่ทำแล้วเกิดความเปลี่ยนแปลงมากที่สุด เช่น การเสริมส่วนที่
หายไป การแต่งเติมสีและลวดลาย ชั้นนี้ต้องขึ้นอยู่กับหลักฐาน วัตถุประสงค์ของ
การอนุรักษ์ และการตัดสินใจร่วมกันของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

รูปที่ 1 ลำดับขั้นของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน

จะพบได้ว่าการอนุรักษ์เชิงป้องกันเป็นแนวคิดที่มีมานานในพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ แต่ในช่วง 30 ปีที่ผ่านมาที่เริ่มมีการให้ความสำคัญ มีวิธีการเป็นระเบียบแบบแผน และมีบทบาทเด่นชัดขึ้น จากเดิมที่ถูกมองว่าเป็นเพียงการทำความสะอาด และเป็นส่วนหนึ่งของงานอนุรักษ์ซึ่งเน้นวิธีการทางวิทยาศาสตร์และเคมี ไม่ถือว่าเป็นหลักการจำเป็นที่ต้องเรียนรู้ ไม่ถูกให้ความสำคัญเป็นอันดับต้น แต่ถูกจัดให้เป็นกิจกรรมที่จะทำเมื่อวัตถุได้รับการสงวนรักษาหรือบูรณะแล้วเท่านั้น

2. การอนุรักษ์เชิงป้องกันคืออะไร

คณะกรรมการเพื่อการอนุรักษ์ สภาการพิพิธภัณฑร์ระหว่างชาติ หรือ ICOM-CC (International Council of museums-Committee for conservation) กำหนดนิยามงานอนุรักษ์ในปี พ.ศ. 2527 (ค.ศ. 1984) มีการอธิบายความแตกต่างระหว่าง การสงวนรักษา (Preservation) และ การบูรณะ (Restoration) ยังไม่มีคำว่า การอนุรักษ์เชิงป้องกัน ซึ่งต่อมาปรากฏในเอกสารเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2536 (ค.ศ. 1993) โดยเกิดจากการรวมกลุ่มงานทางวิชาการพิพิธภัณฑร์กลุ่มย่อยของกลุ่มที่ศึกษาเกี่ยวกับการควบคุมแสงสว่างและสภาพแวดล้อม กับกลุ่มการดูแลงานศิลปะระหว่างขนย้าย และกลุ่มการควบคุมการเสื่อมสภาพทางกายภาพ และต่อมาในปี พ.ศ. 2538 (ค.ศ. 1995) กลุ่มงานการอนุรักษ์เชิงป้องกันได้ตีพิมพ์จดหมายข่าวฉบับแรก (Boersma, 2016)

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2551 (ค.ศ. 2008) ในการประชุมคณะกรรมการเพื่อการอนุรักษ์ สภาการพิพิธภัณฑร์ระหว่างชาติครั้งที่ 15 ที่กรุงนิวเดลี ได้มีประกาศเพื่อระบุลักษณะการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ในการประกาศครั้งนี้ระบุว่า การอนุรักษ์เชิงป้องกัน (Preventive conservation) การอนุรักษ์เชิงสงวนรักษา (Remedial conservation) และการบูรณะ (Restoration) เป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์ และเป็นนิยามได้รับการยอมรับทั่วไปในปัจจุบัน โดยมีความหมายอย่างละเอียดดังนี้ (ICOM-CC)

การอนุรักษ์ (Conservation) เป็นมาตรการและการดำเนินงานที่มุ่งเน้นการปกป้องมรดกทางวัฒนธรรมเพื่อการใช้ประโยชน์ในปัจจุบันและอนาคต การอนุรักษ์รวมถึง การอนุรักษ์เชิงป้องกัน การอนุรักษ์เชิงสงวนรักษาและการ

บูรณะ โดยมาตรการและการดำเนินงานทั้งหมดควรเคารพในคุณค่า ความสำคัญ และคุณสมบัติทางกายภาพของมรดกวัฒนธรรม

การอนุรักษ์เชิงป้องกัน (Preventive Conservation) เป็นการทำงาน เพื่อป้องกันความเสียหายจากสภาพแวดล้อม จัดการความเสี่ยงที่ส่งผลต่อวัสดุ ควบคุมสภาพแวดล้อมในการเก็บรักษา เพราะการเสื่อมสภาพจะเกิดขึ้นเมื่ออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่เหมาะสม เช่น อุณหภูมิ ความชื้น แสงสว่าง มลพิษ เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้ส่งผลให้วัตถุเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก มาตรการ และการดำเนินงานเหล่านี้เป็นทางอ้อม ไม่ยุ่งเกี่ยวกับวัสดุและโครงสร้างของมรดกวัฒนธรรม ไม่ได้แก้ไขลักษณะที่ปรากฏของวัตถุ

การอนุรักษ์เชิงสงวนรักษา (Remedial Conservation) เป็นการทำงานที่ต้องคำนึงถึงหลักการและเหตุผลที่เหมาะสมที่สุดในการดำเนินงาน เพื่อชะลอการเสื่อมสภาพและแก้ไขปัญหที่เกิดความเสียหายขึ้นกับวัตถุ โดยต้องอาศัยหลักวิชา การดำเนินงานอนุรักษ์เชิงสงวนรักษาต้องแน่ใจว่าหลังจากที่ทำแล้ววัตถุจะต้องได้รับการอนุรักษ์เชิงป้องกันทันที

การบูรณะ (Restoration) เป็นการทำงานที่ทำกับวัตถุโดยตรง มีวัตถุประสงค์หลายประการ เช่น เพื่อความงามทางสุนทรียะ เพื่อความเข้าใจและการใช้ประโยชน์ การบูรณะจะทำได้เมื่อวัตถุนั้นเสียหายและทำให้ความสำคัญหรือหน้าที่ของวัตถุเปลี่ยนแปลง หรือวัตถุเสื่อมสภาพ การดำเนินงานอยู่บนพื้นฐานของความเคารพวัสดุดั้งเดิม การบูรณะส่วนใหญ่จะแก้ไขลักษณะที่ปรากฏของวัตถุ

Gael de Guichen ที่ปรึกษาพิเศษของศูนย์ระหว่างประเทศ เพื่อการศึกษาการสงวนรักษาและการบูรณะทรัพย์สินทางวัฒนธรรม (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property or ICCROM) ได้อธิบายความหมายของการอนุรักษ์เชิงป้องกันในอีกนัยหนึ่งว่า เป็นการคิดในมุมมองที่ต่างจากเดิม เช่น ในอดีตเมื่อคิดถึง “สิ่งของ” ปัจจุบันเปลี่ยนเป็น “วัตถุพิพิธภัณฑ์” เมื่อนึกถึง “ห้อง” ให้เปลี่ยนเป็น “อาคาร” “การทำงานคนเดียว” เปลี่ยนเป็น “ทีม” “ผลระยะสั้น” เปลี่ยนเป็น “ระยะยาว” “ผู้เชี่ยวชาญ” เปลี่ยนเป็น “สาธารณะ” “ความลับ” เปลี่ยนเป็น “การเผยแพร่” และหากถามว่า “อย่างไร” ให้เปลี่ยนเป็น “ทำไม” (de Guichen, 1999: 5)

การอนุรักษ์เชิงป้องกัน ในมุมมองที่ต่างจากเดิม 7 ประการ

ที่มา: Preventive Conservation in 7 points by ICCROM

รูปที่ 2 การอนุรักษ์เชิงป้องกัน ที่มา: ICCROM

การอนุรักษ์เชิงป้องกันเป็นผลมาจากความเข้าใจในการอนุรักษ์เชิงรักษาและการศึกษาและเผยแพร่ เพื่อให้รู้ถึงคุณค่าและช่วยกันรักษา รวมไปถึงความรู้ทางด้านเทคนิควิธีการที่ไม่ทำให้ตัวศิลปวัตถุเสื่อมโทรม หรือการใช้และกระทำสิ่งใดอย่างผิดประเภทจนทำให้เกิดความเสียหาย ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการทำงานสร้างสรรค์เช่นกัน เพราะเมื่อศึกษาจนเข้าใจเรื่องของวัสดุหรือกระบวนการที่เหมาะสมในการทำงานจะส่งผลให้ผลงานที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่เกิดความคงทนแข็งแรง เปรียบเสมือนได้ทำการอนุรักษ์ตั้งแต่การสร้างผลงานและเป็นการแก้ปัญหาที่ต้นเหตุ (ภูมินทร์ นวลรัตนตระกูล, 2564)

การอนุรักษ์เชิงป้องกันเป็นการทำงานเพื่อป้องกันความเสียหาย แม้ว่าไม่มีวัตถุใดจะสามารถคงสภาพอยู่ได้ตลอดไป แต่การดูแลรักษาวัตถุให้อยู่ในสภาวะแวดล้อมที่เหมาะสมจะช่วยชะลอการเสื่อมสภาพได้ และเป็นที่ยอมรับกันแล้วว่าการดูแลปกป้องวัตถุอย่างถูกต้อง ย่อมเป็นการสิ้นเปลืองน้อยกว่าและปลอดภัยต่อวัตถุมากกว่าการปฏิบัติการณ์อนุรักษ์วัตถุภายหลังที่เกิดการเสื่อมสภาพแล้ว หรือแม้แต่วัตถุที่ผ่านการอนุรักษ์แล้ว ก็จำเป็นต้องเก็บรักษาไว้ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม เพื่อป้องกันการเสื่อมสภาพอีก ดังนั้นการอนุรักษ์เชิงป้องกันจึงรวมถึงมาตรการอื่น เช่น (Caple, 2012)

การจัดการความเสี่ยง โดยการประเมินความเสี่ยงที่เกิดกับวัตถุจาก การจัดแสดง การขนย้าย การจัดเก็บ การให้ยืม และการควบคุมความเสี่ยงต่าง ๆ อาจใช้เทคนิค เช่น การประเมินอาคาร การประเมินสภาพ แผนรับมือภัยพิบัติ ระเบียบการยืมวัตถุ นโยบายการหีบยกเคลื่อนย้าย และการควบคุมวัตถุที่ใช้ในการทำงาน เพื่อจัดการและลดความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้น

การควบคุมสิ่งแวดล้อม: การจัดวางวัตถุในสภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย รวมถึงการใช้วัสดุที่มีเสถียรภาพเพื่อการป้องกันวัตถุทางกายภาพ พยายามลด ปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมโดยรอบให้เหลือน้อยที่สุด ควบคุมความผันผวน ของอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ ระดับแสง สารระเหย รวมถึงแมลงและสัตว์ ربกวนที่เป็นอันตรายในสภาพแวดล้อมของพิพิธภัณฑ์

การคุ้มครองทางกฎหมาย: การสร้างและการดำเนินการตามกฎหมาย ที่ปกป้องวัตถุ ไม่ว่าจะอยู่ในแหล่งโบราณสถาน ห้องจัดแสดงหรือคลังวัตถุ ให้ปลอดภัยจากการโจรกรรมและการถูกทำลาย

3. การอนุรักษ์เชิงป้องกันในประเทศไทย

การอนุรักษ์งานศิลปกรรม โบราณสถาน สถาปัตยกรรม และวัตถุทาง วัฒนธรรมในประเทศไทยด้วยหลักสากลเริ่มด้วยการศึกษาวិธีการและเทคนิค จากผลงานที่ประสบความสำเร็จแล้วในต่างประเทศ ในระยะแรกงานอนุรักษ์ใน ประเทศไทยเริ่มด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ดำเนินการโดยกรมศิลปากร ภายหลังเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 เสด็จพระราชดำเนินทอด พระเนตรโบราณวัตถุที่ได้จากกรุพระปรางค์วัดราชบูรณะ ในเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2500 พระองค์ทรงสนพระทัยและทรงทราบดีเกี่ยวกับวิทยาการรักษาศิลป โบราณวัตถุเป็นอย่างดี และมีพระราชดำริสที่ก่อให้เกิดการสงวนรักษาโบราณ วัตถุศิลปวัตถุตามอย่างวิทยาการสมัยใหม่ใน 10 ปีต่อมา หลังจากกรมศิลปากร ได้น้อมรับกระแสพระราชดำริสมา โดยส่งนักวิทยาศาสตร์ไปศึกษาวิชาการ ตรวจสอบวัตถุและการสงวนรักษาศิลปโบราณวัตถุที่ประเทศเบลเยียม โดยทุน ของยูเนสโกร่วมกับรัฐบาลเบลเยียม เป็นจุดเริ่มต้นของการอนุรักษ์ศิลปโบราณ วัตถุ โดยทางวิทยาศาสตร์ในประเทศไทย ซึ่งเป็นการประยุกต์วิชาการทาง วิทยาศาสตร์เข้ากับการอนุรักษ์สมบัติวัฒนธรรม และได้ดำเนินสืบต่อกันมาจน

เกิดเป็นหน่วยงานวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ขึ้น (กุลพันธาดา จันทโพธิ์ศรี, 2531: 21)

ความร่วมมือระหว่างรัฐบาลไทย รัฐบาลต่างชาติ และองค์กร เช่น ยูเนสโกและศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์และบูรณะสมบัติวัฒนธรรม หรือ ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property) ทำให้ประเทศไทยได้มีโอกาสเข้าร่วมการศึกษาด้านการอนุรักษ์ในระดับนานาชาติหลายครั้ง ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2500 เรื่อยมาจนปัจจุบัน รวมถึงศูนย์ภูมิภาคว่าด้วยโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ภายใต้ องค์การรัฐมนตรีศึกษาธิการแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SPAFA) ยังเป็นผู้จัดหลักสูตรฝึกอบรมการอนุรักษ์เชิงป้องกันวัตถุพิพิธภัณฑ์ ให้แก่ภัณฑารักษ์และบุคลากรพิพิธภัณฑ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในปี พ.ศ. 2530 (Dancel, 1988) เป็นการอบรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงป้องกัน โดยผู้เชี่ยวชาญและบุคลากรจาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เกี่ยวกับทฤษฎี บทบาทของภัณฑารักษ์ในการอนุรักษ์วัตถุพิพิธภัณฑ์ แนวทางการยืตอายุวัตถุพิพิธภัณฑ์ ประเภทและธรรมชาติของวัตถุจัดแสดง ข้อควรระวังในการจัดเคลื่อนย้าย จัดเก็บ จัดแสดง และการปฏิบัติงานจริง เช่น การทดสอบทางเคมีของวัสดุอนุรักษ์ และการทำความสะอาดวัตถุพิพิธภัณฑ์ การวัดความชื้นสัมพัทธ์ อุณหภูมิ และความเข้มของแสงในห้องจัดแสดงโดยใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์

การอบรมเผยแพร่ความรู้เรื่องการอนุรักษ์เชิงป้องกันที่จัดเคยในประเทศไทยคือ การอบรมในปี พ.ศ. 2545 เรื่อง Preventive Conservation Strategies for Collections in Southeast Asia และในปี พ.ศ. 2550 เรื่อง Seminar on Preventive Conservation in Southeast Asia จัดร่วมกันโดย SPAFA และ ICCROM

การอนุรักษ์เชิงป้องกันในประเทศไทยดำเนินงานโดยกรมศิลปากร โดยในปี พ.ศ. 2518 กรมศิลปากรได้กำหนดให้มีหน่วยงานที่รับผิดชอบในเรื่องของการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุโดยตรงชื่อว่า งานซ่อมสงวนรักษา ตามพระราชกฤษฎีกาแบ่งส่วนราชการกรมศิลปากร ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการแบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากรใหม่ เป็น สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์สถาน ทำให้งานซ่อมสงวนรักษามีหน้าที่และความรับผิดชอบเพิ่มขึ้นและกว้างขวางทั้งงานที่เกี่ยวกับโบราณวัตถุและโบราณสถาน ทั้งนี้ได้มีการเปลี่ยนชื่อหน่วยงาน

เป็นส่วนวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ และเป็นกลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ ในปัจจุบันตามลำดับ (กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์, 2553)

กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ ได้อธิบายการอนุรักษ์วัตถุทางวัฒนธรรมโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์ มี 2 วิธี คือ

1. การป้องกันรักษา (Preventive Conservation) หมายถึง การเก็บรักษาวัตถุให้อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมตามชนิดของเนื้อวัตถุ เพื่อป้องกันการชำรุดเสื่อมสภาพที่จะเกิดขึ้นได้จากสาเหตุต่างๆ และคงสภาพเดิมของวัตถุนั้น

2. การปฏิบัติการสงวนรักษา (Treatment Conservation) เป็นการปฏิบัติการเพื่อแก้ไขปัญหา หยุดยั้ง ขจัดปัญหาที่เกิดขึ้นและที่ทำให้เกิดการชำรุดเสื่อมสภาพบนวัตถุ แล้วทำให้กลับคืนสู่สภาพเดิมและคงสภาพเดิมให้มากที่สุด ซึ่งปัญหาที่เกิดขึ้นกับวัตถุต่างชนิดกันจะไม่เหมือนกันและความรุนแรงของปัญหาจะไม่เหมือนกัน วิธีปฏิบัติการสงวนรักษาและเคมีภัณฑ์ที่นำมาใช้ก็แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับสภาพของปัญหาและสภาพวัตถุ

ปัญหาและความรุนแรงของปัญหาที่เกิดขึ้นในระดับภัณฑารักษ์และผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์ งานอนุรักษ์ในคู่มือการปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กรมศิลปากร ระบุว่า การสงวนรักษาเป็นหนึ่งในหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถาน เป็นความรับผิดชอบของภัณฑารักษ์และเจ้าหน้าที่ในห้องปฏิบัติการ อาจหมายถึงการป้องกันวัตถุต่อการทำลายทางฟิสิกส์ หรือการเสื่อมทางเคมี หรือการคุกคามโดยพวกอินทรีย์สาร เช่น เห็ดรา หรือการรบกวนจากพวกแมลง การทำลายเหล่านี้ย่อมจะแตกต่างกันไปตามธรรมชาติและองค์ประกอบของวัตถุและสภาพของภูมิอากาศ (กองพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ 2536,25) และยังสามารถอธิบายความหมายของ การซ่อมและสงวนรักษา ภาษาอังกฤษเรียกว่า Conservation ว่าเป็นคำรวมของ การซ่อม (Restoration) หมายถึง การทำให้วัตถุนั้นกลับมีสภาพเดิมมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และการรักษา (Preservation) หมายถึงการรักษาศิลปโบราณวัตถุมิให้เกิดการชำรุดเสียหาย ซึ่งเป็นความหมายตามนิยามงานอนุรักษ์โดย ICOM-CC ในปี พ.ศ. 2527 (ค.ศ. 1984)

ด้านการเรียนการสอนวิชาอนุรักษ์ บทความเรื่องการพัฒนารายวิชาจิตรกรรมไทยร่วมสมัยเชิงอนุรักษ์ หลักสูตรศิลปศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ พบว่าในประเทศไทยมีหลักสูตรหรือการเรียนการสอน

เกี่ยวกับการอนุรักษ์ที่นานที่สุดเท่าที่สืบค้นได้ มีอยู่ในหลักสูตรศิลปะศาสตร์บัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ซึ่งเปิดวิชาเอกเลือกด้านอนุรักษ์สองรายวิชา คือ การอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อศิลปวัตถุ สาเหตุของการเสื่อมสภาพ การอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุอินทรีย์และอนินทรีย์ หลักการอนุรักษ์โบราณสถาน การอนุรักษ์และเก็บรักษาโบราณวัตถุขณะทำการขุดค้น และรายวิชาหลักการอนุรักษ์โบราณสถาน ศึกษาระเบียบกฎ และข้อบังคับว่าด้วยการสงวนรักษาโบราณสถาน และหลักการซ่อมและสงวนรักษาโบราณสถานด้วยวิธีต่างๆ (คณะโบราณคดี, 2536) ปัจจุบันยังคงมีการสอนต่อเนื่องมา คือ วิชาการสงวนรักษาโบราณวัตถุและวิชาหลักการสงวนรักษาโบราณสถานและแหล่งโบราณคดี นอกจากนี้ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะยังมีการสอนวิชาการอนุรักษ์และการจัดการมรดกทางวัฒนธรรม และวิชาการจัดการและการอนุรักษ์มรดกทางศิลปกรรมอีกด้วย

ปัจจุบันในประเทศไทยมีศึกษาด้านการอนุรักษ์ในระดับปริญญาโท คือ หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาอนุรักษ์ศิลปกรรม มหาวิทยาลัยศิลปากร และหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการและอนุรักษ์ศิลปกรรมของวิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยศิลปากร

4. การรับรู้และตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน

การอนุรักษ์เชิงป้องกันเป็นส่วนประกอบสำคัญของการดำเนินงานพิพิธภัณฑสถานและหอศิลป์ ปัจจุบันมีการเรียนการสอนและการเผยแพร่อยู่ในระดับผู้ปฏิบัติงาน การอนุรักษ์เชิงป้องกันเป็นความรับผิดชอบที่สำคัญของผู้ปฏิบัติงานในการสร้างและรักษาสภาพแวดล้อมสำหรับวัตถุพิพิธภัณฑสถานและงานศิลปกรรมที่อยู่ในความดูแล และควรใช้การอนุรักษ์เชิงป้องกันในการทำงาน ก่อนที่จะใช้การอนุรักษ์แบบแทรกแซง ผู้ปฏิบัติงานควรพิจารณาทางเลือกในการอนุรักษ์เชิงป้องกันว่าเหมาะสมกว่าหรือไม่ ซึ่งกิจกรรมที่อยู่ในขอบเขตของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน ประกอบด้วย (The National Gallery of Australia, 2008)

1. การประเมินสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมของอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ คุณภาพอากาศและแสง
2. การจัดการสัตว์รบกวนแบบบูรณาการเพื่อปกป้องงานศิลปกรรมจากความเสียหาย

3. การจัดเก็บงานศิลปกรรม การนิทรรศการ การบรรจุ และการขนย้ายงาน ศิลปะ

4. การเตรียมความพร้อมรับภัยพิบัติ

5. การป้องกันงานศิลปกรรมสำหรับจัดกิจกรรมพิเศษ

6. การให้ความร่วมมือกับหอศิลป์อื่นๆ

7. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมและการทำงานเป็นทีมจากเจ้าหน้าที่ทุกคนเพื่อให้บรรลุเป้าหมายการอนุรักษ์เชิงป้องกัน

ปัจจุบันนักอนุรักษ์ยังขาดข้อมูลความต้องการด้านการอนุรักษ์เชิงป้องกันจากพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ และปัญหาสำคัญคือ ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์เข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกันหรือไม่ อย่างไร และตระหนักในบทบาทของตัวเองว่ามีส่วนกับการอนุรักษ์เชิงป้องกันหรือไม่ และปัจจุบันพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทยต้องการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เชิงป้องกันด้านใด

โครงการวิจัยการอนุรักษ์เชิงป้องกันผลงานศิลปกรรมในประเทศไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานปลัดกระทรวง อุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2564 ได้สำรวจการรับรู้และการตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน โดยเก็บข้อมูลสภาพปัญหาของผลงานศิลปกรรมของกลุ่มตัวอย่างเครือข่ายหอศิลป์ของภาครัฐและเอกชน หอศิลป์และพื้นที่แสดงงานศิลปะ กลุ่มหรือบุคคลในประเทศไทย เน้นกลุ่มที่มีจัดแสดงผลงานศิลปกรรม และมีห้องคลังหรือสถานที่เก็บรวบรวมงานศิลปกรรม ด้วยแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ และการลงพื้นที่ เพื่อรวบรวมข้อมูลสภาพปัญหาของผลงานศิลปกรรมในคลังสะสมของหอศิลป์ และนำข้อมูลมาวิเคราะห์สาเหตุการเสื่อมสภาพของผลงานศิลปกรรมทั้งจาก ภายนอกของผลงาน ที่เกิดจากวัสดุ เทคนิค วิธีการผลิตงานศิลปกรรม และจากสภาพแวดล้อมในการจัดแสดง จัดเก็บผลงาน รวมถึงปัจจัยเสี่ยงที่นำไปสู่สาเหตุของการเสื่อมสภาพอันเกิดจากแสง อุณหภูมิ ความชื้น และการกระทำของมนุษย์ โดยแบบสำรวจได้เน้นประเด็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เชิงป้องกันโดยตรง ในประเด็นดังนี้

- ปัญหาในการระบุตำแหน่งงานศิลปกรรมในที่จัดเก็บโดยใช้ระบบเอกสาร

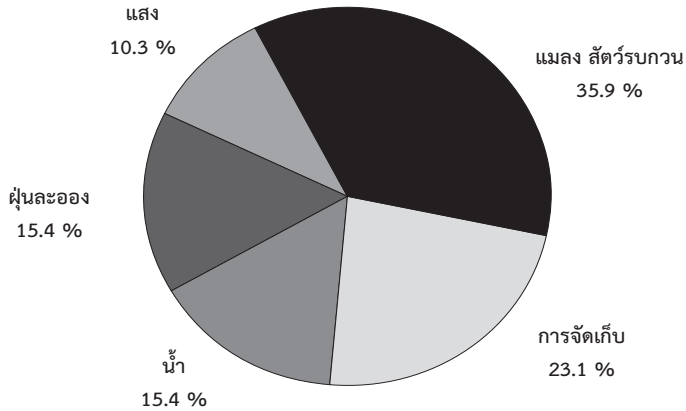
- ปัญหาสถานที่จัดเก็บและทางเดินที่แออัดยัดเยียด
 - ปัญหางานศิลปกรรมมีความเสี่ยงต่อความเสียหายทางกายภาพ
- เนื่องจัดเก็บไม่เหมาะสม
- ปัญหาสถานที่จัดเก็บในพื้นที่น้ำท่วมถึง
 - ปัญหาสถานที่จัดเก็บงานศิลปกรรม มีวัตถุที่ไม่ใช่งานศิลปกรรมจำนวนมากถูกเก็บไว้
 - ปัญหาจากความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผลงานศิลปกรรมเกิดจากปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม น้ำ แสง มลพิษ ฝุ่นละอองในอากาศ แมลง สัตว์รบกวน การจัดเก็บหรือบรรจุภัณฑ์ที่ไม่เหมาะสม
 - ปัญหาจากงานศิลปกรรมที่ไวต่อแสงหรือ UV โดรนแสงแดดโดยตรง
 - ปัญหาการสูญหายของงานศิลปกรรม
 - ปัญหาจากงานศิลปกรรมทำจากวัสดุที่ไม่เสถียรทางเคมีและเก็บไว้ที่อุณหภูมิห้อง
 - ปัญหาจากหลังคารั่วเหนือสถานที่จัดเก็บงานศิลปกรรม
 - ปัญหาความปลอดภัยจากลื้อคประตูและหน้าต่างไม่เพียงพอ
 - ปัญหาจากไม่มีระบบตรวจจับอัคคีภัย ไม่มีระบบดับเพลิงอัตโนมัติ
 - ปัญหาจากไม่มีระบบตรวจจับการเข้าออกโดยไม่ได้รับอนุญาต ไม่มีระบบสัญญาณกันขโมย
 - ปัญหาจากระบบทะเบียนงานศิลปกรรมที่มีการสำรองข้อมูล
 - ปัญหาการตรวจสอบงานศิลปกรรมในสถานที่จัดเก็บและห้องจัดแสดง ไม่เพียงพอหรือไม่สม่ำเสมอ
- ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจจะนำมาวิเคราะห์ และนำเสนอแนวทางในการอนุรักษ์เชิงป้องกันผลงานศิลปกรรมต่อไป ผลการสำรวจเบื้องต้นของบทบาทของพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์กับการอนุรักษ์เชิงป้องกันจากกลุ่มหอศิลป์ที่มีการจัดเก็บและจัดแสดงงานศิลปกรรม พบว่าผู้ปฏิบัติงานในหอศิลป์เองก็ทราบและตระหนักรู้ถึงความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน แต่ในระดับปฏิบัติงานพบว่า มีหอศิลป์เพียง 32.5% ที่มีแผนสำหรับการดูแลผลงานศิลปกรรม และหอศิลป์ 43.2% มีงบประมาณสำหรับการดูแลผลงานศิลปกรรม ในด้านบุคลากรหอศิลป์ 55.8% มีบุคลากรที่มีหน้าที่ดูแลผลงานศิลปกรรม และทำการตรวจสอบผลงานศิลปกรรมเป็นประจำทุกเดือน 38.2% ด้านการอนุรักษ์เชิงป้องกัน

ของหน่วยงาน มีหน่วยงานที่จัดการแมลงศัตรูรบกวน (Integrated Pest Management) คิดเป็น 60.5% หอศิลป์จำนวนมากกว่า 86% มีการบันทึกสภาพงานศิลปกรรมลงฐานข้อมูลงานศิลปกรรมของหน่วยงาน โดยหอศิลป์ที่มีการบันทึกข้อมูลทุกครั้งที่มีการเปลี่ยนแปลงสภาพงาน คิดเป็น 59% ในขณะที่อีก 41% มีฐานข้อมูลงานศิลปกรรมแต่ไม่มีการบันทึกการเปลี่ยนแปลงสภาพงานศิลปกรรม

จากการสำรวจสภาพปัญหาของผลงานศิลปกรรมพบว่า หน่วยงานประสบปัญหาในการจัดเก็บผลงานศิลปกรรม ปัญหาที่พบมากที่สุด 5 ลำดับดังต่อไปนี้

- ไม่มีระบบดับเพลิงอัตโนมัติ
- พบร่องรอยของเชื้อราและแมลง
- งานศิลปกรรมมีความเสี่ยงต่อความเสียหายทางกายภาพเนื่องจัดเก็บไม่เหมาะสม และไม่มียุทธศาสตร์รักษาสัญญากันขโมย
- สถานที่จัดเก็บและทางเดินที่แออัดยัดเยียด ไม่สามารถระบุตำแหน่งงานศิลปกรรมในที่จัดเก็บ
- ความเสียหายที่เกิดขึ้นกับผลงานศิลปกรรมเกิดจากปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมตามลำดับ ดังต่อไปนี้
 - แมลง ศัตรูรบกวน 35.9%
 - การจัดเก็บหรือบรรจุภัณฑ์ที่ไม่เหมาะสม 23.1%
 - น้ำ 15.4%
 - มลพิษฝุ่นละอองในอากาศ 15.4%
 - แสง 10.2%

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่ทำให้เกิดความเสียหายกับผลงานศิลปกรรม

รูปที่ 3 ปัจจัยที่ทำให้เกิดความเสียหายกับงานศิลปกรรม

ผลสำรวจภาพแวดล้อมในคลังและการจัดเก็บผลงานศิลปกรรม มีหน่วยงานที่ทำการควบคุมสภาพแวดล้อม และการจัดเก็บเพื่อดูแลรักษาผลงานศิลปกรรม คิดเป็น 35 % และไม่มีการควบคุมสภาพแวดล้อม คิดเป็น 52.5% และไม่มีข้อมูลด้านนี้ 12.5% แสดงให้เห็นว่าส่วนใหญ่ไม่มีการควบคุมสภาพแวดล้อมและการจัดเก็บเพื่อดูแลรักษาผลงานศิลปกรรม

ในหอศิลป์ที่มีการควบคุมสภาพแวดล้อม เช่น อุณหภูมิ จากผลสำรวจ มีการควบคุมอุณหภูมิในทุกพื้นที่เพียง 4 หน่วยงาน คิดเป็น 9.3% มีการควบคุมอุณหภูมิบางพื้นที่ จำนวน 8 หน่วยงาน คิดเป็น 18.6% และไม่มีการควบคุมอุณหภูมิในทุกพื้นที่ สูงถึง 30 หน่วยงาน คิดเป็น 69.8% และไม่ทราบข้อมูล 2.3%

การควบคุมความชื้นสัมพัทธ์ มีการควบคุมในทุกพื้นที่ จำนวน 6 หน่วยงาน คิดเป็น 14 % มีการควบคุมในบางพื้นที่ จำนวน 10 หน่วยงาน คิดเป็น 23.3% และไม่มีการควบคุมในทุกพื้นที่ จำนวน 25 หน่วยงาน คิดเป็น 58.1% และไม่ทราบข้อมูล 4.7%

การควบคุมแสง มีการควบคุมแสงในทุกพื้นที่ จำนวน 9 หน่วยงาน คิดเป็น 20.9 % มีการควบคุมแสงในบางพื้นที่ จำนวน 10 หน่วยงาน คิดเป็น

23.3% และไม่มีการควบคุมแสงในทุกพื้นที่ จำนวน 8 หน่วยงาน คิดเป็น 38.1% และไม่ทราบข้อมูล 4.7%

ภาพรวมของการควบคุมสภาพแวดล้อม หน่วยงานที่ไม่มีการควบคุมในทุกพื้นที่ มีมากกว่าหน่วยงานที่ทำการควบคุมในทุกพื้นที่และบางพื้นที่ที่สำคัญในการควบคุมสภาพแวดล้อม คือ ผู้ปฏิบัติงานในหอศิลป์เกินครึ่งจากผลสำรวจ ไม่ทราบสถานะที่เหมาะสมของอุณหภูมิ ความชื้น และแสงสำหรับผลงานศิลปกรรมที่อยู่ในการดูแล โดยไม่ทราบคิดเป็น 55.8% และทราบ คิดเป็น 44.2% และมากกว่า 80% ไม่มีการตรวจสอบระดับอุณหภูมิ ความชื้นสัมพัทธ์ และแสงในห้องจัดแสดงและเก็บบันทึกข้อมูลไว้ ด้านความต้องการดำเนินงานอนุรักษ์เชิงป้องกัน ได้แก่ ความต้องการทุนเพื่อสนับสนุนงานอนุรักษ์ การส่งเสริมการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ หอศิลป์ที่ต้องการทุนเพื่อสนับสนุนงานอนุรักษ์มีมากกว่าหน่วยงานที่ไม่ต้องการ โดยมีความต้องการคิดเป็น 77.4% และไม่ต้องการ คิดเป็น 25.6% หน่วยงานที่มีการส่งเสริมการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ คิดเป็น 75% และไม่ได้ส่งเสริม คิดเป็น 4.5% และไม่ทราบเรื่องตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ คิดเป็น 20.5% ในหน่วยงานที่มีการส่งเสริมการตระหนักรู้ในการอนุรักษ์ ดำเนินการโดยเผยแพร่ทรศการ มากเป็นลำดับแรก และเผยแพร่บนเว็บไซต์หรือในสิ่งพิมพ์ รวมถึงบริการแหล่งข้อมูลให้กับหน่วยงานอื่น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการสำรวจ พบว่า ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์มีความเข้าใจในความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน และตระหนักในบทบาทของตัวเองว่ามีส่วนเผยแพร่ความรู้การอนุรักษ์เชิงป้องกันสู่สาธารณะ มีข้อสังเกตในกลุ่มผู้ปฏิบัติงานที่มีพื้นฐานด้านงานด้านศิลปะต้องการความช่วยเหลือ และการสนับสนุนความรู้ที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงป้องกัน มากกว่า ผู้ปฏิบัติงานที่มีพื้นฐานด้านงานพิพิธภัณฑ์

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทยยังขาดและต้องการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เชิงป้องกัน ผลการสำรวจสามารถจัดกลุ่มสภาพปัญหาสำคัญได้ 3 ด้านคือ 1) การจัดแสดง 2) การเคลื่อนย้าย และ 3) การจัดเก็บ โดยยังแบ่งได้เป็นในระดับปฏิบัติการ เช่น การติดตั้งผลงานเพื่อจัดแสดง

สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมการจัดเก็บและการจัดแสดง การอนุรักษ์เบื้องต้น จนกระทั่งเรื่องในระดับนโยบาย เช่น งบประมาณ การวางแผนจัดการงานอนุรักษ์ แผนความเสี่ยง เป็นต้น

ในภาพรวมการขาดความรู้ที่จำเป็นยังอยู่ในระดับที่ยังสามารถช่วยกันปรับปรุงให้ดีขึ้นได้ โดยบุคลากรพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ทุกคนควรตระหนักถึงความสำคัญของวัตถุพิพิธภัณฑ์ ผู้บริหารควรส่งเสริมให้มีการเพิ่มความรู้เจ้าหน้าที่ทุกคน นอกจากนี้ควรถ่ายทอดเรื่องการจัดการ ติดตั้ง จัดเก็บ และเคลื่อนย้ายวัตถุพิพิธภัณฑ์อย่างเหมาะสม ภัณฑารักษ์ควรทำงานร่วมกับนักอนุรักษ์ และในหน่วยงานที่มีศักยภาพควรขยายบริการอนุรักษ์เชิงป้องกันเพื่อให้ช่วยเหลือไปยังพิพิธภัณฑ์ทั้งภาครัฐภาคเอกชน ตลอดจนจนถึงการเผยแพร่ความรู้สู่ภาคประชาชน

6. บทส่งท้าย

การอนุรักษ์เชิงป้องกันได้รับการถ่ายทอดจากวงการพิพิธภัณฑ์ระดับนานาชาติสู่ประเทศไทย พร้อมไปกับการพัฒนางานอนุรักษ์ขึ้น เนื่องด้วยประเทศไทยเป็นสมาชิกยูเนสโก สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ ศูนย์ระหว่างชาติว่าด้วยการอนุรักษ์และบูรณะสมบัติวัฒนธรรม (ICCROM) ศูนย์ภูมิภาคว่าด้วยโบราณคดีและวิจิตรศิลป์ภายใต้องค์การรัฐมนตรีศึกษาธิการแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SPAFA) มาตลอด จนมีความสามารถถ่ายทอดความรู้สู่ภัณฑารักษ์และบุคลากรพิพิธภัณฑ์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แม้ว่าการอนุรักษ์เชิงป้องกันในประเทศไทย ระยะเวลาจะไม่แยกออกจากภาระหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ และเมื่อพิจารณาจากนิยาม แม้ว่าจะไม่มีคำอธิบายถึงการอนุรักษ์เชิงป้องกันโดยตรง แต่ก็มีลักษณะงานเหมือนการปฏิบัติงานอนุรักษ์เชิงป้องกันในปัจจุบัน และเมื่อมีการกำหนดขอบเขตของการอนุรักษ์เชิงป้องกันอย่างชัดเจน ผู้ปฏิบัติงานในพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ก็รับรู้และมีการดำเนินงานที่เป็นกิจกรรมของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน

จากการสำรวจในโครงการวิจัยการอนุรักษ์เชิงป้องกันผลงานศิลปกรรมในประเทศไทยในเบื้องต้น พบว่าพิพิธภัณฑ์และหอศิลป์ในประเทศไทยยังต้องการความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เชิงป้องกัน เช่น การจัดเก็บ การจัดแสดงที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม การอนุรักษ์เบื้องต้น

การอนุรักษ์เชิงป้องกันมีความหมายมากกว่าการทำความสะอาด การบำรุงรักษา และการตรวจสอบสภาพแวดล้อม เป็นมากกว่ากระแสชั่วคราวที่จะผ่านไป แต่จะกลายเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานพิพิธภัณฑน์ ดังนั้นเพื่อทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน จะต้องเกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคลากร นโยบายองค์กร การวางแผนงบประมาณ และภาคประชาชน ดังนี้

ระดับบุคลากร ควรมีการพัฒนา ฝึกอบรม เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑน์ทุกระดับตั้งแต่ผู้บริหาร ภัณฑารักษ์ เจ้าหน้าที่ พนักงาน ช่างเทคนิคและผู้นำชม ควรได้รับการฝึกอบรมการอนุรักษ์ป้องกัน หรือได้รับคำแนะนำความคิดเห็นพื้นฐานทราบถึงความสำคัญของการอนุรักษ์เชิงป้องกัน เพื่อพัฒนาจิตสำนึกในคุณค่าและความปลอดภัยของวัตถุพิพิธภัณฑน์

ระดับองค์กร ควรมีนโยบายระบุเป็นหลักการสำคัญในพิพิธภัณฑน์ และระบุความรับผิดชอบเพิ่มเติมในคุณสมบัติและภาระงานของผู้เกี่ยวข้อง

ระดับงบประมาณ การวางแผน ควรมีการจัดเตรียมงบประมาณเพื่อดำเนินการกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์เชิงป้องกันก่อนที่จะเกิดความเสียหาย

ภาคประชาชน ควรมีขั้นตอนดำเนินการอย่างเป็นระบบเพื่อให้ประชาชนได้รับข้อมูล ตระหนักรู้ถึงความสำคัญ คุณค่าและมูลค่า จนถึงข้อควรปฏิบัติของการชมนิทรรศการ ข้อมูลดังกล่าวควรเผยแพร่ จัดพิมพ์ จัดแสดง และนำเสนอผ่านผู้นำชม หรือประชาสัมพันธ์ทางช่องทางต่างๆ

การดูแลวัตถุพิพิธภัณฑน์ และงานศิลปกรรมในหอศิลป์ ต้องการทั้งความรู้ด้านเทคนิคอนุรักษ์ และการอนุรักษ์เชิงป้องกันเพื่อปกป้องวัตถุพิพิธภัณฑน์ที่คุณค่า การอนุรักษ์เชิงป้องกันโดยการเก็บรักษาวัตถุไว้ในสภาพที่ถูกต้องและเหมาะสมเป็นวิธีการที่ดีที่สุด ดีกว่าที่ปล่อยให้เกิดการชำรุดแล้วค่อยมาสงวนรักษาทีหลัง แม้ว่าการอนุรักษ์เชิงป้องกัน ไม่สามารถที่จะหยุดยั้งการชำรุดเสียหายที่เกิดขึ้นได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่อย่างน้อยก็ยังสามารถป้องกัน ชะลอความเสียหายที่จะเกิดขึ้นช้าลง หรือเกิดเพียงเล็กน้อย

กิตติกรรมประกาศ

ผู้เขียนขอขอบคุณโครงการวิจัยการอนุรักษ์เชิงป้องกันผลงานศิลปกรรมในประเทศไทย ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยและนวัตกรรมจาก

สำนักงานปลัดกระทรวงอุดมศึกษา วิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม และ
สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2564 ที่อนุญาตให้เผยแพร่
ข้อมูลบางส่วน

อ้างอิง

- กุลพันธาดา จันทร์โพธิ์ศรี. (2531). วิทยาศาสตร์กับการอนุรักษ์มรดกไทย. กรุงเทพฯ:
อัมรินทร์พรินต์ติ้งกรุ๊ป จำกัด
- กลุ่มวิทยาศาสตร์เพื่อการอนุรักษ์ สำนักพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2553). เอกสารประกอบ
การอบรมการอนุรักษ์โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ: ฝ่าโบราณ
กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ. (2536). คู่มือ : การปฏิบัติงานของภัณฑารักษ์ พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ กรมศิลปากร, 97-98
- คณะโบราณคดี. (2536). หลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร
จิราภรณ์ อรัญยานาค. (2555). การจัดเก็บวัตถุพิพิธภัณฑ. กรุงเทพฯ: สถาบันพิพิธภัณฑ
การเรียนรู้แห่งชาติ.(2558). การดูแลรักษาวัตถุพิพิธภัณฑ. กรุงเทพฯ: สถาบันพิพิธภัณฑ
การเรียนรู้แห่งชาติ.
- ชมพูนุท ประศาสน์เศรษฐ์. (2547). การอนุรักษ์ศิลปะโบราณวัตถุเบื้องต้น, 8-9
- ภูมินทร์ นวลรัตน์ตระกูล และ อภิชาติ พลประเสริฐ (2564) การพัฒนารายวิชาจิตรกรรม
ไทยร่วมสมัยเชิงอนุรักษ์ หลักสูตรศิลปศึกษาระดับปริญญาบัณฑิต วารสาร
ศิลปการจัการ ปีที่ 5 ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม 2564
- ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน พ.ศ. 2528. (n.d.). Retrieved April
17, 2022, from <https://www.finearts.go.th/fad1/view/7391-ระเบียบกรมศิลปากรว่าด้วยการอนุรักษ์โบราณสถาน -พ-ศ--2528>
- สมถวิล นิลวิไล, & ศิริชัย หวังเจริญตระกูล. (2552). รักษาโบราณวัตถุ. กรุงเทพฯ: พลัสเพรส
จำกัด.
- Boersma, F. (2016). Preventive conservation—More than ‘dusting objects’? An overview of the development of the preventive conservation profession. *Journal of the Institute of Conservation*, 39(1), 3–17. <https://doi.org/10.1080/19455224.2015.1136463>

- Caple, C. (2011). *Preventive Conservation in Museums*. Routledge.
- Caple, C. (2012). *Conservation Skills: Judgement, Method and Decision Making*. Routledge. <https://www.routledge.com/Conservation-Skills-Judgement-Method-and-Decision-Making/Caple/p/book/9780415188814>
- Dancel, M. Marilou. (1988). Training on Preventive Conservation. SPAFA Digest Vol. 9 No.1
- De Guichen, G. (1999). Preventive conservation: A mere fad or farreaching change? *Museum International*, 51(1), 4–6. <https://doi.org/10.1111/1468-0033.00183>
- ICOM-CC | Terminology for conservation. (n.d.). Retrieved April 15, 2022, from <https://www.icom-cc.org/en/terminology-for-conservation>